

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО

На правах рукопису

МЕРЕЖКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ
ТА МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАМКАХ ООН

Спеціальність 12.00.11 - міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ - 1996

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00760558 (V)

Лб. 35. 762

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник - доктор юридичних наук, професор
БУТКЕВИЧ ВОЛОДИМИР ГРИГОРОВИЧ

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ВИСОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ФЕДОРОВИЧ

кандидат юридичних наук
МАРТИНЕНКО ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

Провідна організація - Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого (м. Харків).

Захист відбудеться "15" листопада 1996 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.24.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В.М. Корсецького Національної академії наук України за адресою: 252001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці інституту.

Автореферат розіслано "4" жовтня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

1. 4

УСЕНКО І.Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і практична потреба проведення дослідження проблеми

Провідною тенденцією розвитку сучасного міжнародного права стає його подальша гуманізація, тобто становлення й укріплення одного з найважливіших принципів міжнародного права - принципу поваги до прав людини.

Зростання значущості гуманітарного чинника в міжнародному праві відбулося, головним чином, внаслідок закінчення "холодної війни" та звільнення проблематики прав людини з-під впливу ідеологічної конфронтації. Нова епоха партнерських стосунків між колишніми непримиренними супротивниками плідно позначилася на міжнародному захисті прав і свобод людини, зробила його своєрідним спільним знаменником усього комплексу міжнародних відносин.

Разом з тим не можна ігнорувати той прикрий факт, що кінець "холодної війни" та зникнення біполярної структури міжнародних відносин спричинили не самі лише позитивні результати. На жаль, сучасне становище світового співтовариства несе в собі також і нові проблеми, серед яких загроза виникнення міжнародних гуманітарних криз чи не найпоширеніша. У цьому відношенні пошук правомірних і ефективних засобів боротьби світового співтовариства з широкомасштабними міжнародними гуманітарними кризами є, безумовно, одним із найважливіших і невідкладних завдань сучасного міжнародного права.

Останнім часом дедалі більше коло вчених-юристів замислюється над юридичною природою та законністю такого досить старого міжнародно-правового засобу боротьби з порушеннями прав людини, як гуманітарна інтервенція. Саме концепція гуманітарної інтервенції настійно пропонується деякими правниками як найоптимальніше вирішення проблеми ліквідації загрози міжнародним миру та безпеці, що являють собою гуманітарні кризи сьогодення. Як свідчать численні гуманітарні кризи останніх років, проблема правомірності гуманітарної інтервенції є гостроактуальною і вимагає пильної уваги з боку науки міжнародного права. На наш погляд, без остаточного

вирішення цієї проблеми не можна створити належних умов та нових механізмів у вигляді гуманітарних силових операцій ООН для повної перемоги світового співтовариства над міжнародними гуманітарними кризами в ім'я такого імперативного принципу міжнародного права, як принцип поваги до прав і свобод кожної людини.

Стан дослідження проблеми

У дослідженні концепції гуманітарної інтервенції особливу увагу багатьох науковців привертало питання щодо її відповідності принципам і нормам міжнародного права. Підтвердженням цього може слугувати те, що у вітчизняній науці міжнародного права феномену гуманітарної інтервенції (чи його окремим аспектам) було присвячено праці багатьох відомих учених юристів-міжнародників. Серед них, насамперед, слід назвати таких як Ф.Ф.Мартенс, Н.А.Захаров, А.С.Ященко (дожовтневий період), Р.А.Каламкарян, В.А.Карташкін, А.П.Мовчан, Ю.А.Решетов, В.С. Семенов, Г.І.Тункін, І.І.Лукашук та Р.А.Мюллерсон (сучасний період). Разом із цим слід особливо підкреслити той факт, що, на жаль, у межах вітчизняної доктрини міжнародного права так і не вдалося підготувати окреме наукове дослідження, яке б усебічно висвітлювало концепцію гуманітарної інтервенції в її динаміці, а також пропонувало альтернативні силові засоби боротьби з порушеннями прав людини в рамках ООН.

Що стосується західної літератури з міжнародного права, то там є чимало авторів, які хоча б побіжно торкалися розглядуваної нами концепції гуманітарної інтервенції. Найбільш цікаві у цьому плані роботи Вед Нанді, Р.Лілліха, Д.Нафзігера, М.Рейсмана, О.Шахтера, М.Уолзера, Я.Броунлі, Ж.Фонтейна, М.Базітера, Т.Фарера, Л.Оппенгейма, У.Бейерліна, А.Руж'є, Е.Х. Аречаги, Л.Хенкіна, Д.Мура, М.Шоу, Боуетта, Ф.Гісона, Д.Доннеллі, Т.Френка, Н.Родлі, Ч.Хайда та багатьох інших. Зауважимо, що проблематика концепції гуманітарної інтервенції завжди становила особливий інтерес, насамперед, для представників американської доктрини міжнародного права, що було пов'язано з вельми широкою практикою використання Сполученими Штатами цієї концепції у своїй зовнішній політиці.

Проте, головним недоліком праць цих теоретиків міжнародного права є те, що майже всі їхні дослідження зосереджені не так на безпосередньо

концепції гуманітарної інтервенції, як на конкретних випадках її застосування в історії зовнішньої політики. Такий підхід не міг не позначитися на глибині юридичного аналізу. При цьому згадані автори не завжди чітко проводили грань між політичними й юридичними аспектами питання.

Таким чином, можна констатувати, що досі в науці міжнародного права не було всеохоплюючого дослідження, присвяченого виникненню, розвитку та критеріям правомірності гуманітарної інтервенції у світлі норм і принципів сучасного міжнародного права. До того ж, доктрина ще не визначилася щодо правомірної альтернативи такому суперечливому явищу міжнародного життя, яким, на наш погляд, є гуманітарна інтервенція.

Мета й завдання дисертаційного дослідження

Головною метою нашого дисертаційного дослідження є всебічний юридичний аналіз виникнення, розвитку та правомірності концепції гуманітарної інтервенції, а також визначення та обґрунтування єдиного правомірного засобу боротьби з міжнародними гуманітарними кризами за допомогою збройної сили - гуманітарних силових операцій ООН, котрі, на нашу думку, являють собою реальну альтернативу гуманітарній інтервенції.

З метою якнайповнішого досягнення поставленої мети у дисертації зосереджено увагу на виконанні наступних головних завдань:

- розгляді виникнення та становлення концепції гуманітарної інтервенції в традиційній доктрині міжнародного права;
- теоретичному узагальненні практики застосування гуманітарної інтервенції у сучасних міжнародних відносинах;
- класифікації основних видів гуманітарної інтервенції;
- дослідженні правової природи гуманітарної інтервенції та узагальненні головних наукових підходів до питання щодо її правомірності;
- здійсненні міжнародно-правового аналізу основних аргументів на користь і проти концепції гуманітарної інтервенції у світлі норм і принципів сучасного міжнародного права;

- визначенні та юридичному обґрунтуванні нового явища у міжнародному праві - гуманітарних силових операцій ООН та їхнього місця у сфері міжнародного захисту прав людини;
- розгляді та теоретичному узагальненні практики використання ООН гуманітарних силових операцій;
- аналізі ролі Ради Безпеки ООН у процесі проведення гуманітарних силових операцій;
- розробці міжнародно-правових критеріїв правомірності гуманітарних силових операцій ООН;
- поданні наукових висновків щодо підвищення ефективності механізму міжнародного захисту прав людини в рамках ООН.

Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дисертаційного дослідження є інститут силового захисту прав людини в міжнародних відносинах, який розглядається в контексті норм міжнародного гуманітарного права.

Предметом дослідження є концепція гуманітарної інтервенції як один із засобів силового захисту прав людини.

З метою кращого висвітлення предмета дослідження у дисертації також аналізується новий елемент системи міжнародного захисту прав людини за допомогою використання збройної сили - гуманітарні силові операції ООН, котрі являють собою реальну альтернативу концепції гуманітарної інтервенції

Методичні та науково-теоретичні засади дисертації

З метою розкриття теми дисертації, а також виходячи з характеру поставлених завдань, в основу нашого дослідження покладено, насамперед, формально-юридичний метод наукового дослідження, який дозволяє нам зацентрувати увагу на суто юридичному боці концепції гуманітарної інтервенції та відокремити від неї політичні й моральні аспекти.

У своєму дослідженні ми спиралися також на історичний, порівняльний, діалектичний, логічний, системний та деякі інші методи.

У дисертації широко використані положення загально-теоретичних і спеціальних праць вітчизняних та зарубіжних науковців, які присвячено проблематиці гуманітарної інтервенції.

Суттєве значення при формуванні відповідних положень даної роботи мали ідеї, які містяться у фундаментальних працях з теоретичних і практичних питань міжнародного права, зокрема, в працях В.Г.Буткевича, О.Ф. Висоцького, В.І.Євінтова, В.Н.Денисова, С.В.Ісаковича, І.І.Лукашука, Л.Г.Заблоцької, О.П. Мартиненка, В.І.Муравйова, Г.І.Тункіна, А.П.Мовчана, Р.А.Мюллерсона, В.А.Карташкіна, Д.Б.Левіна, Ф.І.Фельдмана, С.Б.Крилова, В.М.Чхиквадзе та інших.

Теоретичне й практичне значення дисертації полягає у тому, що її положення дають можливість з'ясувати правову природу гуманітарної інтервенції та розкрити сутність і значення гуманітарних силових операцій ООН. У дисертації зроблено спробу дати повне наукове поняття гуманітарної інтервенції та гуманітарних силових операцій ООН, а також запропонувати міжнародно-правові критерії правомірності цих операцій.

Можна, зокрема, виділити наступні аспекти застосування результатів дисертації:

- науково-дослідницький (у питанні з'ясування характеру й особливостей концепції гуманітарної інтервенції та гуманітарних силових операцій ООН);
- науково-освітній (у процесі викладання курсів з міжнародного права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного захисту прав людини);
- правотворчий (під час розробки та обговорення міжнародно-правових документів, спрямованих на забезпечення нормативної бази гуманітарних силових операцій ООН);
- інформаційно-аналітичний (у перебігу пропагування та розповсюдження міжнародно-правових знань);
- практичний (в роботі МЗС України при формуванні зовнішньо-політичного курсу української держави в гуманітарній сфері).

Новизна дисертаційного дослідження пов'язана з узагальненням та аналізом практичних і теоретичних аспектів концепції гуманітарної інтервенції. У дисертації вперше в Україні досліджується історія формування концепції гуманітарної інтервенції; дається її поняття шляхом виділення найбільш суттєвих особливостей, систематизованих завдяки розглядові та аналізу конкретних прикладів застосування гуманітарної інтервенції; пропонується термін "гуманітарні силові операції ООН" для нового явища міжнародного права та дається його наукове поняття та юридичне обґрунтування; визначаються міжнародно-правові критерії правомірності гуманітарних силових операцій ООН та роль Ради Безпеки ООН у їх виконанні.

Поряд з теоретичним боком роботи значну увагу приділено деяким практичним моментам, спрямованим на підвищення ефективності гуманітарних силових операцій ООН як одного з головних елементів сучасної міжнародної системи захисту прав людини. Конкретні пропозиції щодо подальшого вдосконалення засобів боротьби з міжнародними гуманітарними кризами сьогодення, що застосовуються світовим співтовариством в особі ООН, було узагальнено та викладено у формі проекту спільної резолюції Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН. Прийняття та втілення в життя запропонованої резолюції могло б сприяти відверненню загрози правам людини з боку міжнародних гуманітарних криз.

На захист вносяться наступні наукові результати, які відбивають конкретний особистий внесок дисертанта:

1. Положення про те, що концепція гуманітарної інтервенції виникла у період так званого традиційного міжнародного права і розглядалась переважною більшістю тогочасних учених як цілком правомірне явище міжнародного життя.

2. Висновок про те, що правомірність гуманітарної інтервенції аргументувалась насамперед тим, що в той час право на війну розглядалось як невід'ємне право суверенної держави.

3. Положення про те, що практика використання гуманітарної інтервенції у сучасних міжнародних відносинах свідчить, що вона застосовувалась здебільшого не так у суто гуманітарних цілях, а як привід для прикриття політичних або економічних інтересів тієї держави, що здійснює цю інтервенцію.

4. Нове наукове поняття гуманітарної інтервенції, виходячи з юридичної природи цього феномену, як втручання однієї держави у внутрішні справи іншої держави за допомогою використання воєнної сили з гуманітарних міркувань.

5. Висновок про те, що за сучасним міжнародним правом гуманітарна інтервенція, яка не ґрунтується на резолюції Ради Безпеки ООН (Глава VII Статуту ООН), є неправомірною, оскільки суперечить цілій низці основних принципів міжнародного права.

6. Положення про те, що тільки гуманітарні силові операції ООН, котрі здійснюються на підставі Глави VII Статуту ООН і в межах відповідної резолюції Ради Безпеки ООН, є правомірною альтернативою гуманітарній інтервенції за сучасним міжнародним правом.

7. Система міжнародно-правових критеріїв правомірності інституту гуманітарних силових операцій ООН, виходячи з практичного досвіду їхнього використання у сучасних міжнародних відносинах, та спираючись на основні принципи міжнародного права.

Апробація, публікації та впровадження результатів дисертації

Дисертаційні положення обговорювалися на засіданні кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Її головні ідеї було викладено у 3 публікаціях.

Структура й обсяг дисертації

З урахуванням поставлених перед дисертаційним дослідженням завдань, дисертація структурно складається із вступу, трьох розділів (8 параграфів), висновків, додатку та списку основної використаної літератури.

Загальний обсяг праці становить 175 сторінок.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовується актуальність і практична потреба проведення дослідження проблеми гуманітарної інтервенції, розглядається стан дослідження цієї проблеми у вітчизняній і зарубіжній доктрині міжнародного права, формулюються мета й завдання дисертаційного дослідження, визначаються методичні та науково-теоретичні засади дисертації, її новизна та теоретична й практична значимість.

Перший розділ - "Поняття гуманітарної інтервенції" - присвячено виникненню та формуванню концепції гуманітарної інтервенції у традиційній доктрині міжнародного права, розглядові практики застосування гуманітарної інтервенції у сучасних міжнародних відносинах, а також визначенню її наукового поняття та видів.

Відзначається, що історія міжнародних відносин знає численні приклади застосування збройної сили однією державою заради захисту власних підданих або релігійних чи національних меншин на території інших країн, починаючи з часів стародавнього Риму. Втім, цей феномен набув надзвичайно широкого розповсюдження в XIX столітті, а термін "гуманітарна інтервенція" виник і закріпився в доктрині міжнародного права на початку XX століття.

У рамках традиційної доктрини міжнародного права концепція гуманітарної інтервенції розвивалася разом із головними науковими школами міжнародного права: школою природного права, гроціанською школою та теорією юридичного позитивізму.

Концепція гуманітарної інтервенції бере свій початок у творах монархомахів (Теодор де-Без, Юній Брут, Готман), які, будучи прихильниками школи природного права, виправдовували це явище, посилаючись на "закони справедливості та релігії". Гроціанська школа міжнародного права (Г.Гроцій і Е.Ватгель) розглядала гуманітарну інтервенцію як цілком правомірний інститут у контексті теорії справедливості війни. Переважна більшість представників юридичного позитивізму також виступали на захист концепції гуманітарної інтервенції (Е.Борхард, Ф.Лист, Ф.Мартенс, Н.Захаров та ін.) у зв'язку з існуванням у

межах традиційного міжнародного права такого інституту як суверенне право держави на війну (*jus ad bellum*), хоча окремі вчені-позитивісти (А.Гефтер, У.Холл і А.Руж'є) бачили в цій концепції порушення принципу невтручання держав у внутрішні справи одна одної.

Якщо традиційне міжнародне право, в принципі, вважало гуманітарну інтервенцію правомірним явищем у міжнародному житті, то в сучасному міжнародному праві, внаслідок виникнення принципу невикористання сили чи погрози силою у міжнародних відносинах, легітимність цього інституту починає піддаватися дедалі більшим сумнівам з боку зростаючої кількості вчених-юристів. Разом із цим історія сучасної зовнішньої політики вказує на те, що гуманітарна інтервенція й надалі залишається одним із силових засобів проведення зовнішньополітичного курсу деяких держав незалежно від вимог міжнародного правопорядку.

Аналіз практики використання гуманітарної інтервенції в період "холодної війни", як розвинутими західними державами (особливо США), так і країнами "третього світу", дають нам підстави зробити наступні висновки:

1. Розвинуті західні держави більш прихильно ставляться до концепції гуманітарної інтервенції, ніж держави, що розвиваються.

2. Держави, що розвиваються, хоча іноді і вдаються до гуманітарної інтервенції, однак в цілому вбачають у ній зняряддя неоколоніалістської політики сильних західних країн, спрямованої проти їхнього суверенітету та політичної незалежності.

3. В умовах гострої політичної конфронтації між соціалістичними та капіталістичними країнами, що спричинило неспроможність ООН ефективно виконувати свої функції щодо міжнародного захисту прав людини, гуманітарна інтервенція, незважаючи на свою сумнівну юридичну легітимність, іноді являла собою єдино можливий засіб припинення широкомасштабних гуманітарних криз (наприклад, вторгнення В'єтнаму в Камбоджу в 1978 році та Танзанії в Уганду в 1978 році).

4. Зрештою, практика використання гуманітарної інтервенції переконливо свідчить, що у більшості випадків до неї вдавалися швидше

заради посилення свого політичного впливу в інших країнах, ніж заради захисту прав людини.

Розглянуті у дисертації приклади застосування гуманітарної інтервенції дозволили виділити її найбільш характерні риси та запропонувати нове визначення цього феномену. На думку автора, **під гуманітарною інтервенцією слід розуміти втручання, яке пов'язане із застосуванням воєнної сили, здійснюване однією державою або групою держав у внутрішні справи іншої держави з метою усунення масових і грубих порушень прав людини в цій державі, якщо вона не бажає чи неспроможна самостійно захистити права людини в межах власної території.**

Втім, аналізуючи окремі види гуманітарної інтервенції для цілей дисертаційного дослідження, доцільно розглядати силові заходи ООН гуманітарного спрямування окремо від концепції гуманітарної інтервенції як інституту, що склався у традиційному міжнародному праві, оскільки такий підхід дозволяє відділити правомірний вид гуманітарної інтервенції від її неправомірних видів.

Другий розділ роботи - "Концепція гуманітарної інтервенції та теорія міжнародного права" - містить у собі дослідження основних доктринальних підходів до питання щодо правомірності гуманітарної інтервенції та юридичний аналіз гуманітарної інтервенції у світлі основних принципів сучасного міжнародного права.

Незважаючи на вельми широкий спектр думок, що сформувався в науковій літературі з приводу правомірності концепції гуманітарної інтервенції, серед них можна умовно виділити чотири наступних підходи:

1. На думку першої групи вчених, переважно так званих "реалістів", гуманітарна інтервенція - має правомірний характер, якщо вона відповідає "національним інтересам" держави, що здійснює цю інтервенцію.

2. Друга точка зору полягає в тому, що, як вважають її прихильники (Ч.Хайд, Л.Оппенгейм та ін.), законною є гуманітарна інтервенція у вузькому сенсі (*sensu stricto*), тобто та інтервенція, метою якої є захист прав громадян країни, що здійснює цю інтервенцію.

3. Згідно з поглядом третьої групи правників (В.Нандла, Р.Ліліх, Т.Фарер та ін.), гуманітарна інтервенція може бути допустимою лише за виняткових умов і за дотримання певних міжнародно-правових критеріїв.

4. Остання група вчених-юристів (Е.Аречага, Я.Броунлі, О.Шахтер, Ю.Решетов тощо) дотримується тієї думки, що після набуття чинності Статутом ООН, де міститься заборона використання сили (п. 4 стаття 2 Статуту), у сучасному міжнародному правопорядку взагалі немає місця для гуманітарної інтервенції.

Проведений аналіз цих доктринальних підходів дає підстави стверджувати, що останній підхід є найбільш правильним і найменш суперечливим з точки зору основних принципів сучасного міжнародного права.

У той самий час, як це впливає із розгляду аргументів на користь концепції гуманітарної інтервенції, що найчастіше зустрічаються в науковій літературі, всі ці аргументи побудовані на хибній інтерпретації окремих положень Статуту ООН і не відповідають основним принципам міжнародного права.

В результаті дослідження питання щодо правомірності гуманітарної інтервенції можна зробити наступні висновки:

1. Гуманітарна інтервенція є несумісною з засадами існуючого міжнародного правопорядку та являє собою реальну загрозу як мирним міждержавним відносинам, так і безпосередньо правам людини.

2. Вона повинна юридично кваліфікуватися як акт агресії та злочин проти миру, що на практиці дуже часто веде до порушень норм міжнародного гуманітарного права.

У третьому розділі дослідження - "Гуманітарні силові операції ООН" - зосереджено увагу на гуманітарних силових операціях ООН у сфері міжнародного захисту прав людини, розглянуто практику їхнього використання у міждержавних відносинах та зроблено спробу представити систему міжнародно-правових критеріїв правомірності цих операцій.

Під гуманітарними силовими операціями ООН, котрі становлять новий елемент системи міжнародного захисту прав людини, необхідно розуміти примусові заходи ООН, які пов'язані із застосуванням збройної сили, що

здійснюються на підставі Глави VII Статуту ООН і в межах резолюцій Ради Безпеки ООН, з метою забезпечення дотримання принципу поваги до прав людини, у разі, якщо масштаби й серйозність порушень прав людини в конкретній державі являють собою порушення міжнародного миру або загрозу мирові, а офіційна влада цієї держави не в змозі (чи не бажає) самостійно припинити порушення прав людини.

Причому, гуманітарні силові операції ООН, як різновид примусових заходів Ради Безпеки ООН, треба відрізнити від операцій ООН з підтримання миру, котрі ґрунтуються на принципі невикористання сили.

Прикладами гуманітарних силових операцій ООН можуть вважатися акції ООН, які здійснювалися по відношенню до Іраку в 1991 р., Сомалі в 1992 р., Боснії та Герцеговини в 1993-1995 р.р., Руанди в 1994 р. та Гаїті в 1994 р.

Із аналізу наведених прикладів випливає низка висновків:

1. Механізм ООН здатний діяти ефективно у боротьбі проти широкомасштабних гуманітарних криз за допомогою гуманітарних силових операцій лише в тому випадку, коли стратегічні інтереси постійних членів Ради Безпеки ООН не суперечать один одному.

2. В силу того факту, що ООН досі не має власних, достатньо потужних збройних сил, безпосереднє здійснення гуманітарних силових операцій ООН іноді доводиться покладати не на неупереджені, а на заінтересовані держави, чії економічні й політичні ресурси дозволяють здійснення подібних акцій.

3. Існує реальна небезпека того, що використання згаданих операцій може здійснюватись не так у суто гуманітарних цілях та в інтересах усього світового співтовариства, як у політичних або економічних інтересах певних держав, які прагнуть домінувати в масштабах окремого регіону, або в глобальному масштабі.

4. У практичному плані гуманітарні силові операції ООН можуть іноді бути контрпродуктивними, тобто призводити не до поліпшення, а до іще більшого погіршення становища з правами людини в конкретній державі.

5. Новизна інституту гуманітарних силових операцій ООН, а також потенційна можливість зловживання цим інститутом настійливо вимагають від теорії сучасного міжнародного права подальшої аналітичної роботи,

спрямованої на розробку чіткої системи міжнародно-правових критеріїв правомірності цих операцій, аби вдосконалити практику їхнього використання.

Виходячи з практичного досвіду, що його було накопичено співтовариством держав у ході проведення гуманітарних силових операцій останнього часу, та спираючись на основні принципи міжнародного права, автором зроблено спробу створити власну систему критеріїв правомірності гуманітарних силових операцій ООН, які б могли стати юридичним орієнтиром для Ради Безпеки ООН під час здійснення згаданих операцій.

Ця система критеріїв містить у собі, зокрема, наступні елементи:

1. Об'єктивність оцінки Радою Безпеки ООН масштабів і серйозності злочинів проти прав людини у певній державі як загрози порушення або порушення міжнародного миру та безпеки.
2. Визначення терміновості й необхідності невідкладного застосування збройної сили Радою Безпеки з метою захисту прав людини у цій державі.
3. Урахування готовності держави, що стала джерелом гуманітарної кризи, самостійно захистити права людини на власній території.
4. Послідовне дотримання принципу повного вичерпання мирних засобів розв'язання гуманітарної кризи.
5. Встановлення адекватного балансу між необхідністю застосування збройної сили з гуманітарних міркувань і принципом самовизначення народів.
6. Урахування можливого ставлення місцевого населення держави, в якій передбачається здійснити гуманітарну силову операцію ООН, до національного складу військового контингенту ООН, на який покладено проведення цієї операції.
7. Надання спеціальних доповідей Генеральній Асамблеї ООН Радою Безпеки про хід здійснення операції.
8. Дотримання принципу пропорційності гуманітарної силової операції ООН загрози основним правам людини, що виникла внаслідок гуманітарної кризи, а також суворо спрямованість операції на досягнення суто гуманітарних цілей.

9. Забезпечення неповторення гуманітарної кризи у майбутньому, та притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у злочинах проти прав людини, які стали причиною застосування Радою Безпеки гуманітарної силової операції.

На основі згаданої системи міжнародно-правових критеріїв правомірності гуманітарних силових операцій ООН пропонується **"Проект положення про здійснення гуманітарних силових операцій ООН"** (у додатку). Прийняття цього проекту у формі спільної резолюції Радою Безпеки ООН та Генеральною Асамблеєю ООН могло би, на думку автора, сприяти підвищенню як ефективності використання цих операцій ООН, так і ступеню довіри до них з боку світового співтовариства.

У результаті дисертаційного дослідження ми дійшли таких підсумкових висновків:

- концепція гуманітарної інтервенції виникла й розвивалася разом із самою наукою міжнародного права;
- процес становлення та розвитку цієї концепції проходив під безпосереднім впливом основних наукових шкіл класичного міжнародного права;
- у доктрині традиційного міжнародного права інститут гуманітарної інтервенції розглядався переважною більшістю вчених юристів-міжнародників як цілком правомірне явище у зв'язку із суверенним правом кожної держави на війну, а також у контексті доктрини справедливої війни;
- практика застосування гуманітарної інтервенції в період виникнення та розвитку сучасного міжнародного права переконливо свідчить про те, що ця концепція здебільшого використовувалася потужними державами не так в ім'я захисту прав людини, а як привід для незаконного втручання у внутрішні справи більш слабких у військовому відношенні держав;
- головні доктринальні підходи та наукові аргументи, що виправдовують правомірність гуманітарної інтервенції не мають під собою юридичних підстав, оскільки концепція гуманітарної інтервенції

суперечить цілій низці основних принципів сучасного міжнародного права і є просто несумісною із засадами міжнародного правопорядку.

- гуманітарні силові операції ООН, які є новим явищем у міжнародному житті на відміну від гуманітарної інтервенції, являють собою єдиний правомірний засіб боротьби із широкомасштабними міжнародними гуманітарними кризами за допомогою використання збройної сили у міжнародних відносинах;

- тільки Рада Безпеки ООН компетентна приймати рішення щодо застосування цих операцій;

- гуманітарні силові операції ООН, будучи новим явищем у міжнародному праві, вимагають подальшого вдосконалення з точки зору підвищення їхньої ефективності в системі міжнародного захисту прав людини, на що, власне, й спрямовані запропоновані нами міжнародно-правові критерії правомірності цих операцій.

Таким чином, головним підсумком дисертаційної роботи є наступний висновок: у сучасному міжнародному правопорядку концепції гуманітарної інтервенції не може бути місця внаслідок її неправомірності в світлі основних норм і принципів міжнародного права, а єдиним правомірним засобом міжнародного захисту прав людини, пов'язаним із використанням збройної сили в міждержавних відносинах, можуть бути лише гуманітарні силові операції ООН, здійснювані на підставі відповідної резолюції Ради Безпеки ООН.

По темі дисертації автором опубліковані такі роботи:

1. Міжнародний захист прав людини і "гуманітарна інтервенція" // Український часопис прав людини. - Київ, 1995. - № 1. - С. 70-74.
2. Американське конституційне право і міжнародні стандарти з прав людини // Український часопис прав людини. - Київ, 1995. - № 2. - С. 54-61.
3. Культурний релятивізм і природа фундаментальних прав людини // Український часопис прав людини. - Київ, 1996. - № 1. - С. 54-57.

Merezhko O.O. The Conception of Humanitarian Intervention and the Mechanism of Human Rights Protection within the Framework of the UNO.

The dissertation (manuscript) for obtaining a scientific degree of the candidate of sciences (Law) on the speciality 12.00.11 - International Law. The V.M. Korytsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1996.

The dissertation has been dedicated to the problem of the humanitarian conception's lawfulness in the light of the basic principles of International Law. The theoretical and practical aspects of this conception have been considered. The new phenomenon of International Law - the institute of the humanitarian forcible operations of the UNO - has been legally substantiated. On the basis of analysis of the said operations' practice, the international legal criteria of their lawfulness have been suggested.

Мережко А.А. Концепция гуманитарной интервенции и механизм защиты прав человека в рамках ООН.

Диссертация (рукопись) на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.11 - международное право, Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, Киев, 1996.

Диссертация посвящена проблеме правомерности концепции гуманитарной интервенции в свете основных принципов международного права. Рассмотрены теоретические и практические аспекты этой концепции. Юридически обосновывается новое явление в международном праве: институт гуманитарных силовых операций ООН.

На основе анализа практики использования этих операций предлагается система международно-правовых критериев их правомерности.

Ключові слова: гуманітарна інтервенція, міжнародна гуманітарна криза, гуманітарні силові операції ООН, міжнародний механізм захисту прав людини.

Подписано к печати 24.09.96г. Формат 60x84/16.
Объем: 1.0 усл.-печ.л., 1.0 уч.-изд.л.
Тираж 120. Заказ 49.

Отдел оперативной полиграфии ООО "МФА"

439963

AB 35.762

AB 35.762